

3579

14 JUL 2009

**ՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ԼՊՈՒՆՏԵՏԻՆ ԿԻՑ ՀԵՌԱՎ ՌԻՍՈՒՑՄԱՆ ԲՅՈՒՐՈ**

Զեռագրի իրավունքով

ՊԱՏՄԱԳՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

ԿՈՒՐՍ I

1930

ՍՈՒԱԶԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ № 2

Գ. ԵԴԻԼՅԱՆ

ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՐԴՈՒ ՎԱՐՄՈՒՆՔԻ ՎՐԱ ԱԶԴՈՂ ՖԱԿՏՈՐՆԵՐԸ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

I. ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՖԱԿՏՈՐԻ ԴԵՐԸ.

1. Վարժունքի վրա ազդող գործոնները.
2. Սոցիալական ֆակտորի գերակշիռ դերը.
3. Մարդկանց հասարակական վարժունքը պայմանավորված սոցիալական հանդամանքներով:

II. ԲԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՖԱԿՏՈՐԻ ԴԵՐԸ.

- Ա. Մարմնի կոնստիտուցիան և կոնստիտուցիայի ախպերը.
- Բ. Ներքին սեկրեցիա.
1. Վահանաձև դեղձ, 2. Հիպոֆիզ, 3. Եպիֆիզ, 4. Մակերիկամային գեղձ, 5. Սեռական գեղձեր, 6. Յեղրակացություն:
- Գ. Նյարդային սխալում.
1. Նյարդային սխալումի նշանակությունը.
2. Ռեֆլեկտոր աղեղ.
3. Ռեֆլեկտոր գործունեություն հիմնական սկզբունքները.
4. Դիֆուզիոն կիսադեղերի կեղեվը.

5. Այդ կեղևի նշանակությունը.
6. Լոկալիզացիայի տեսություն.
7. Կիսազնդերի գործունեության հիմնական սկզբունքները.
8. Ժառանգական և ձեռք բերովի վարմունքներ.
9. Ենդոկրին և նյարդային սխեմաների համեմատական դնահատականը.

III. ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՏՈՐ.

1. Корнилов: Учебник психологии. 92. III, IV, V, VI և VII.
2. Аркин: Личность и среда—1927 р.

24373-59

ՄԱՐԴՈՒ ՎԱՐՄՈՒՆՔԻ ՎՐԱ ԱԶԴՈՂ ՖԱԿՏՈՐՆԵՐԸ (ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ)

I. ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՖԱԿՏՈՐԻ ԴԵՐԸ

1. Վարմունքի վրա ազդող գործոնները.

Հոգեբանությունն ուսումնասիրում է մարդու վարմունքը շրջապատի մեջ, նշանակում է, վոր այդ վարմունքը մեծապես պայմանավորված է շրջապատի գրգիռներով: Շրջապատը յերկու տեսակ գրգիռներ ունի՝ ներքին, վորը որդանիղմի (մարդու) մեջ է տեղավորված և արտաքին, որդանիղմից դուրս—բնությունը և սոցիալական միջավայրի գրգիռները:

Առաջինը—բիոլոգիականը—պայմանավորված է տվյալ անհատի որդանիղմի անատոմիական—ֆիզիոլոգիական առանձնահատկություններով, իսկ յերկրորդը—սոցիալականը—պայմանավորված է հասարակական հարաբերությունների այն ստրուկտուրայով (կառուցվածքով), որի մեջ ապրում է տվյալ անհատը: Այսպիսով մարդու վարմունքը բիոլոգիական և սոցիալական բնույթ ունի, վորովհետև հենց ինքը մարդը փոսոցիալական արարած է: Յերկրորդական նշանակություն ունեող բնության—կլիմայական գործոնի մասին հետո խոսք կլինի:

2. Սոցիալական ֆակտորի գերակշիռ դերը.

Բիոլոգիական ֆակտորները (որդանիղմի կառուցվածքը, նյարդային սխեմաը, ներքին սեկրեցիայի որդանները և այլն) մեծ նշանակություն ունեն, նրանք այն մեխանիզմներն են, վորոնցով պայմանավորում են կենդանի մարդու վարմունքի ձևվերը, բայց և այնպես, այդ եխանիզմները չեն տալիս վարմունքի ամբողջ բովանդակությունը: արդու բիոլոգիական առանձնահատկությունների մասին միայն այն արող ենք ասել, վոր նա բնության մեջ ամենարարդ կենդանին է իր իգիկական բնույթով: Թե նա ինչու դարձավ մարդ, (այսինքն հասարակական կենդանի) վորը պատրաստում է արտադրության գործիքներ, գու ունի և այլն, դա արդեն դուրս է բիոլոգիայի սահմաններից և սոլոգիայի բացատրության խնդիր է: Միայն սոցիոլոգիան է պարզում

մարդկային վարժունքների բովանդակությունը և նա յե լուսաբանում մարդու բիոլոգիական կառուցվածքի բարդացման պատճառները:

Ինչո՞ւ մարդը դարձավ պսիխո-ֆիզիքական բարդ կառուցվածքի կենդանի: Միայն նրա համար, վոր կապիկից չտարբերվող մարդը, չըջապատին հարմարվելու պրոցեսի մեջ, դարձավ մի կենդանի, վորը չինում է պաշտպանության և աշխատանքի գործիքներ: Թաթը, վորն առաջ պաշտպանվելու համար բռնում եր քար կամ փայտ, հետո սովորում է պատրաստել նախ պաշտպանության և հետո աշխատանքի գործիքներ, աստիճանաբար դառնում է ձեռք, իբրև աշխատանքի որդան: Աշխատանքի պրոցեսների համար առաջին վերջավորությունները գործածելու պատճառով մարդու հորիզոնական դիրքը փոխվում և ուղղահայացի, ձեռք է բերում ուղիղ, յերկու վոտքով քայլելու ընդունակություն: Այս բանը հսկայական փոփոխություններ առաջ բերեց մարդու որդանիցմի բիոլոգիական կառուցվածքի և դրա հետ միասին նրա վարժունքների մեջ: Ուշից կեցվածքը, քայլերը նախ և առաջ փոխեցին մարդու վորնաչարը, մանավանդ վրի վորնաչարը, հատկապես գանգի ձևը և ծավալականությունը, վորով հնարավորություն ստեղծեց գլխուղեղի մեծ կիսագնդերի զարգացման համար:

Կապված սրա հետ՝ դուրս ցցված դունչը դարձավ տափակ դեմք և կազմվեց կզակը, վորը ծառայում է այն մկանների մարացման, վորոնք ղեկավարում են քիմքի շարժումները, այդ մկանները քիմքի (небо)

կազմի, աստամների դասավորության, կրծքավանդակի փոփոխությունների հետ միասին ստեղծեցին մի ապարատ, վորը հարմար է հողաբաշխված հնչյունների արտասանության համար:

Աշխատանքի ոգնությունը պատրաստած գործիքների գործունեությունը փոփոխեց վոչ միայն որդանիցմի կառուցվածքը, այլ և մարդու վարժունքը:

Գործածելով գործիքներ և հնարավորություն ունենալով կենդանիներ սպանելու, մարդն աստիճանաբար խոտակեր կենդանուց դարձավ ամենակեր վորսորդ, վորը մի և ուտում, մի հանգամանքը, վորը կըրձատում է նրա ժամանակը կշտանալու համար և ազատ ժամանակ թողնում աշխատանքային գործունեություն համար:

Այսպիսով մարդն աշխատանքի միջոցով ազդելով բնության վրա, աստիճանաբար փոխեց նաև իր բնությունը: Հենց նույնիսկ ներկայում մարդն աշխատանքի միջոցով փոխում է իր մարմնական բնույթը՝ փաստ կարող է ծառայել ներկայի արխատկրատի խնամքով պահված նուրբ ձեռքերն ու մարմինը, բուրժուալի լիքը ձարակալված ֆիզուրան, բանվորի նիհար, մկանոտ մարմինը: Այս բոլորը ցույց է տալիս,

վոր որդանիցմի բիոլոգիական առանձնահատկությունները մեծապես պայմանավորված են սոցիալական հանդամանքներով:

Աշխատանքը մարդուն դարձրեց վոչ միայն բարձր կազմակերպված կենդանի, այլ և կենդանական խմբակցությունը դարձրեց մարդկային հասարակությամբ: Նախամարդուն հատուկ է բնության դեմ որպեքարելու համար միանալու իր նման եյակների հետ, բայց այդ խմբակցությունը դեռ հասարակություն չէր: Միայն աշխատանքի գործիքներ պատրաստելը և աշխատանքի բաժանումը մարդկային նախնական խմբերի բաժան մասնիկները միացրեց կոլեկտիվիցմի մեջ, վորի անդամներն իրար հետ կապված են ընդհանուր արտադրական ինտերեսներով: Մարդկային հասարակությունն ամբողջովին աշխատանքի արդյունք է:

Աշխատանքային գործունեությունը փոխեց մարդու բիոլոգիական բնույթը՝ ստեղծելով խոսելու ապարատ, այդ նույն աշխատանքային գործունեությունը խոսելու ապարատը գործի դրեց: Մարդու կոլեկտիվ աշխատանքին ակամայից ընթացակցվող բացականչությունները սկիզբը դրին այն առանձին հողաբաշխված հնչյունների (членораздельный звук), լեզվի այն սկզբնական արձատների, վորոնցից ափսի ու, աշխատանքի բաղմադանությունը և բաժանմանը զուգահեռ, զարգացավ մարդկային լեզուն, վորը սոցիալական հարաբերությունների բարդացման համար մի գորավոր ֆակտոր է:

Լեզվի հետ միասին առաջացավ բառային մտածողությունը, վորը մի անհրաժեշտ միջոց է իդիոլոգիական կառուցումների համար: Այսպիսով լեզուն և մտածողությունը սոցիալական կարգի յերևույթներ են, վոր առաջանում են սոցիալական կյանքի մեջ միայն:

Այս բոլորը ցույց են տալիս, վոր դուռ մարդկայինը, ինչով մարդը տարբերվում է կենդանիներից, սկսած նրա բիոլոգիական առանձնահատկություններից և վերջացրած բանականությամբ, այս բոլորը աշխատանքի, հասարական հարաբերությունների արդյունք են:

3. Մարդկանց հասարական վարմունքը պայմանավորված է սոցիալական հանգամանքներով. Վոչ միայն իր պատմական զարգացման մեջ է մարդը արդյունք սոցիալական պայմանների, այլև այդ սոցիալական պայմաններն ազդում են հսկայական չափերով նրա առարկայ վարվեցողության վրա: Մարդու վրա ազդող ֆակտորներից ամենաուժեղն է տնտեսական գործունեության այն ձևը, վորով մարդը բավարարում է իր կենսական կարիքները:

Վերցնենք նորագույն չըջանի բուրժուալի վարժունքի բնութագիրը. նա ամեն բան յենթարկել է իր եզոյխաական սառը հաշվին, բաց, կոպիտ էքսպլոտացիային, ցույց տալով բացառիկ ենթագիտ իր շահամոլ

ինտերեսներին հետեւելու մեջ. ամեն ազատութիւն փոխված է գնելու և վաճառելու ազատութեամբ, մարդկային պատիվը, արժանիքները վեր են ածված զրամի, հաճույքների ձգտումը դառնում է անսահման և հիվանդագին:

Այլ վարժունքի տիպ է ներկայացնում իրենից բանվորը: Զրկված սեփականութիւնից, աշխատանքի շուկայում դարձած ապրանք և մեքենայի մասնիկ, արտադրութեան մեջ ուժեղ կոնտրոլի տակ, աշխատավարձը չնչին՝ առնվազ կարիքները հոգալու համար, ահա սոցիալական այն պայմանները, վորոնք նրա մեջ ստեղծելու են առաջացնում զեպի բուրժուական կյանքի ձևերը:

Բանվորի այս դասակարգային վիճակը նրա մեջ առաջացնում է դասակարգային համերաշխութիւն, ինտերնացիոնալիզմ, ռեալ վերաբերմունքը զեպի կյանքի ու բնութեան յերեւելիքները և այլն:

Այսպիսով ամեն մի դասակարգ ունի իր դասակարգային հոգեբանութեան հետ միասին գոյութիւն ունի նաև, իբրև նրա մասնակի արտա-նայութիւնը, պրոֆեսիոնալ հոգեբանութեան: Արտադրութեան մեջ ամեն մի պրոֆեսիոնալ մի վորոշ սպեցիֆիկ ֆունկցիա յե կատարում և ունի իր սպեցիֆիկ աշխատաձևը, մի հանգամանք, վորն ազդում է այդ պրոֆեսիոնալ զբաղվողի հոգեբանութեան վրա (որ. վորակյալ վարպետը, սեպործ բանվորը, դերձակը, շոֆերը և այլն):

Տեսնում ենք, վոր հասարակական վորոշ գրուպների վարժունքը (հոգեբանութիւնը) պայմանավորված է նրանով, թե ինչ տեղ ունեն նրանք արդյունաբերութեան սիստեմի մեջ:

Նույն դասակարգի կամ նույն անդամի վարժունքը նման լինելով մյուսներին, բայց վորոշ անհատական տարբերութիւններ եւ ունեն, վորը պայմանավորված է սոցիալական այլ յուրատեսակ հանգամանքներով (յուրատեսակ ընտանեկան կյանք, ընկերական շրջան, ընթերցանութիւն, գյուղի կամ քաղաքի կյանք, անհատական բնույթի դեպ-վածքներ ու պատահարներ և այլն):

Անհատն իր հետ բերում է բիոլոգիական վորոշ հատկութիւններ, սոցիալական պայմանները թույլ են տալիս նրանց արտահայտվելու կամ չարտահայտվելու, կամ ձևափոխում են նրանց արտահայտութեան յեղանակը: Սոցիալական պայմանների շնորհիվ է, վոր այս կամ այն բնական կարիքները բավարարվում են, կամ չեն բավարարվում. սոցիալական կյանքն ինքը մարդու մեջ նորանոր կարիքներ է արթնացնում: Մարդու մեջ կյանքի ընթացքում ստեղծվում են նորանոր սովորութիւններ ու հմտութիւններ, վորոնք նոյնպես սոցիալական պայման-ների արդյունք են: Գիտակցական բարձր կյանքի բովանդակութիւնները 6 պայմանավորված են սոցիալական կյանքի յուրատեսակութեամբ:

II. ԲԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՖԱԿՏՈՐԻ ԴԵՐԸ

Մարդու վարժունքի այս կամ այն ձևի արտահայտման և անհատական տարբերութիւնների խնդրում մեծ դեր են խաղում որպանիզմի մեջ գոյութիւն ունեցող ֆիզիոլոգիական մեխանիզմները և առհասարակ ամբողջ որպանիզմի կառուցվածքը:

Ա. Մարմնի կոնստիտուցիան.

Մարդու ամեն մի մասնակի ռեակցիա չպետք է քննել անկախ, մարդու ամբողջական վարժունքից զատված, վորովհետև ամեն մի զեպը-քում, նույնիսկ հասարակ մի ռեակցիայի ժամանակ, գործում է ամբողջ որպանիզմը: Յեթե ուսումնասիրութեան խնդիրը հետաքննելու համար քննում ենք այս կամ այն ջոկ մեխանիզմը, վորն արթնացնում է այս կամ այն վարժունքը, չպետք է յենթադրենք, վոր այս կամ այն վարժունքի ազդուրն են կազմում նյարդային սիստեմը, ուղեղը կամ ներքին սեկրեցիայի այս կամ այն գեղձը միայն, այլ պիտի ընդունենք, վոր դա արդյունք է, ֆունկցիան է ամբողջ որպանիզմի: Մարդը, ինչպես և ամեն մի կենդանի որպանիզմ, արտաքին ազդեցութիւններին հակա-ներգործում է իր ամբողջ էյութեամբ, իր բոլոր էլեմենտներով: Դրա համար եւ պետք է ծանոթանանք մարդու ամբողջական կառուցվածքի հետ:

Որգանիզմի բիոլոգիական բոլոր հատկութիւնների միութեամբ—նրա կառուցվածքն ու փունկցիաները միասին առնված՝ կոչվում է մարմնի կոնստիտուցիա:

Կոնստիտուցիայի տակ նախ պետք է հասկանալ մարմնի մորֆոլոգիական այն հատկանիշները, վորոնք բնորոշում են մարդու արտաքին տեսքը—հասակ, քաշ, ճարպի շերտի և մկանների զարգացումն, մաշկի, մազերի, ատամների, յեղունկների, գեմքի վիճակը և այլն: Սրա վրա պետք է ավելացնել նաև որպանիզմի փունկցիոնալ հատկանիշները՝ արյան շրջանառութեան, շնչառութեան, սննդառութեան, նյարդային սիստեմ, ներքին սեկրեցիա և այլն:

Կոնստիտուցիայի բնորոշման համար չպետք է վերցնել այս կամ այն որպանը, այլ որպանիզմի ամբողջ ներքին ու արտաքին կողմը, նրա մասերն ու նրանց փոխհարաբերութիւնը:

Բիոլոգիական հատկանիշների միութեամբ, վոր կազմում է մարմնի կոնստիտուցիան, պայմանավորում է մեծապես մարդու վարժունքի հոգեբանութեան այս կամ այն կերպ լինելը. մարմնի ընդհանուր կառուցվածքի վորպիսութիւնը նախապայման է վորոշ տեսակի հոգեբանութեան. հնուց տեղեկ է նկատվում մարդկանց զանազան կոնստիտու-

ցիոնալ տիպերի բաժանելու և ամեն մի տիպին վորոշ տեսակերամենա վերադրելու:

Պետք է նշել, վոր միայն վերջերս և դիտությունը լուրջ ուշադրություն դարձրել մարմնի կոնստիտուցիայի և վարմունքի վրա, դրա համար ել այս խնդիրը դեռ վերջնականորեն պարզված չէ:

Այսպես որինակ, մեծ վեճ գոյություն ունի այն մասին, թե կոնստիտուցիայի տակ ինչ հատկանիշներ պետք է հասկանալ:

Վոմանք կոնստիտուցիայի դադարի տակ ուզում են հասկանալ միայն բնածին, ժառանգական հատկանիշները. մարդու կոնստիտուցիան կանխորոշվում է բեղմնավորման մոմենտին, նա դրված է պլազմայի մեջ (Հարտ, Մյուլլեր):

Ուրիշներն ընդունում են, վոր կոնստիտուցիայի դիսպլոր դժերը տրվում են ժառանգարար, բայց ընդունում են, վոր բեղմնավորված բը-ջիջը կարող է այնպիսի ազդեցությունների յենթարկվել (սիֆիլիս, ալկոհոլ, տուբերկուլյոզ և այլն), վորոնք կարող են մասամբ ձևափոխել որդանիզմը:

Յերրորդ տեսակետի վրա կանգնած դիտնականներն այն կարծիքին են, վոր կոնստիտուցիան կազմված է ժառանգական հատկանիշներից, բայց նաև անհատական կյանքում ձևոք բերած փորձի տվյալների թողած ազդեցություններից (Մարցիուս):

Տեսնում ենք, վոր բոլորն էլ ընդունում են ժառանգական տվյալների գոյությունը, բայց որդանիզմն ապրում է վորոշ ժամանակի, վորոշ տարածության և վորոշ սոցիալական պայմանների մեջ, վորոնք ազդում են նույնպես որդանիզմի կառուցվածքի և զարգացման վրա:

Շատերն են փորձել մարդկանց կոնստիտուցիոնալ տիպերի բաժանել, բայց ուշադրության արժանի յեն առաջիմ ֆրանսիացի Զիգոյի և դերմանացի Կրեյմերի ստորաբաժանումները:

ԶԻԳՈՅԻ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ.

1. Շնչառական-բեսպերատոր տիպ.—Ուժեղ զարգացած է կրծքի վանդակը (յերկայնքով) նաև դեմքի այն մասերը, վոր ծառայում են շնչառության: Փորը փոքր, վիզը յերկար, դեմքի միջին մասը (քի-հիմքի և ծայրի միջին տարածությունը) շատ է զարգացած: Գլխի մեծ, դեմքը լայն ու մեծ. թոքերը լայնածավալ. դեմքի միմիկան խաղում է դիսպլորապես դեմքի միջին մասում և հաճախ կնճիռներ և տալիս զգայուն հոտառություն ունի: Այս տիպը հատուկ է մի քանի քափառական ցեղերի և յենական ժողովուրդների:

2. Սննդառական դեգեստիվ տիպ.—Հատկապես ուժեղ զարգացած է դեմքի ներքին մի յերրորդը, առանձնապես մեծ է քիի և կզակի միջին տարածությունը. ներքին ծնոտը նկատելի առաջ է դուրս գալիս: Սրա դեմքը հիշեցնում է պիրամիդ, վորի հիմքը ծնոտն է: Բերանը մեծ է. աչքերը փոքր՝ հաստ թերթերունքներով. վիզը կարճ, կուրծքը լայն, բայց նեղ, փորը շատ ուժեղ զարգացած. հակումն ունի ճարպակալելու. դեմքն էլ է տրամադրել ճարպակալելու:

3. Մկանային-մուսկուլար տիպ.—Գանգի ձևը կանոնավոր, ներդաշնակ. դեմքը լայնով և յերկայնքով մոտավորապես իրար հավասար, մոտավորապես քառակուսի ձև ունի. մազերի տակից անցնող գլխի մեծ մասամբ ուղիղ և անցնում (ճակատի վերին գիծը): Հոնքերը յերկար են և ուղիղ գիծ են կազմում. մազերը լավ է զարգացած, մաշկ-վանդ բխերինը: Մեջքն ուղիղ, կուրծքը դուրս չի ցցվում: Ուտերը լայն և բարձր. վերջավորությունների (վոտքեր, ձեռքեր) վրայի մր-կանները ներդաշնակ ձևավորված:

4. Ուղեղային-ցերեբրալ տիպ.—Սա ունի քնքույշ և նուրբ դեմք և մեծ գանդ. ճակատը մեծ. աչքերը մեծ, կենդանի արտահայտությամբ ականջների խիռնը նույնպես մեծ. վերջավորությունները կարճ, մաշկանդ վոտքերը:

Զիգոն ընդունում է նաև խառը տիպեր՝ մկանա-սննդառական, ուղեղա-մկանային, ուղեղա-շնչառական և այլն: Նրա կարծիքով ընտանիքների մեջ դերակաշռում է այս կամ այն վորոշ տիպը:

Սրա կարծիքով տիպերի բաժանելու հիմքը չպետք է վերցնել այս կամ այն որդանի առանձնահատկությունը, այլ որդանիզմի ամբողջ կազմը և նրա մասերի փոխհարաբերությունը. պետք է արտաքին և ներքին մարմնակազմի մեջ կապեր և ներդաշնակություններ նկատվեն: Կրեյմերի տիպերի բաժանումը Զիգոյից տարբերվում է նաև նրանով, վոր նա տիպերի բաժանելիս ինկատի ունի նաև նրանց հոգեբանական առանձնահատկությունները: Մարդկանց նա բաժանում է յերեք հիմնական տիպերի:

1. Ատլետիկ տիպ.—Ունի միջին կամ բարձր հասակ, ուժեղ, բարձրադիր գլուխ, լայն ուտեր, շատ լավ զարգացած կրծքի վանդակ, փոսկորները լավ են զարգացած, աչքի յեն ընկնում անրակները, ձեռքի և վոտքի հոդերը:

Այս և հաջորդ տիպի (առտենիկ) մարդիկ ունենում են փոփոխական տեսակերամենա, տրամադրության դժայունակ վիճակից արագ անցնում են սառնության. հոգեկան տեսակը թուլալոր է (скачкообразный) մտքերի և զգացմունքների մեջ ծայրահեղ են, ունեն վորոշ չափի աններդաշնակ շարժումներ:

2. Աստեղիկ տիպ. — Ունի միջին հասակ, լիար և, աչքի յե ընկնում նեղ ուտերով, թույլ զարգացած ձեռքերով, յերկար-տափակ կրծքով, լիար, անճարող փորով, բարակ-լիար փոստերով:

3. Պիկնիկ տիպ. — Ունի միջին հասակ, փափուկ լայն դեմք, կարճ, մասսիվ վիզ, բարձր, ներքեփում լայնացող կուրծք. մեծ փոր, կարճ ձեռքեր, մկանները միջին ուժեղությամբ, բայց փափուկ: Տրամադիր և ճարպակալելու, տարբեր տարիքի անցնելիս քաշի զգալի տատանումներ ե ցույց տալիս: Սա հալասարակչություն և պահում բարձր-ուրախ և ընկած-տխուր տրամադրությունների մեջ, շարժումները ընա-կան են, հանգիստ, փափուկ: Սովորաբար այս տիպին են պատկանում խոսել սիրող, ուրախ մարդիկ, հանգիստ յուժնորիստները, լուռ բարե-հոգի մարդիկ, ինչպես և ժիր պրակտիկները:

Բ. ՆԵՐՔԻՆ ՍԵԿՐԵՑԻԱՅԻ ԴԵՐԸ

Մարդու վարմունքի (հոգեբանություն) համար հատուկ դեր ունեն յերկու տեսակ մեխանիզմներ՝ նյարդային սխտեմի և ներքին սեկրեցիայի գեղձերը: Այս գեղձերը լինում են յերկու տեսակ՝ անցքավոր, փորոնք թորման-արտադատման համար ունեն արտաքին անցքեր (որ.՝ թթագեղձեր, ստամոքսի գեղձեր, լյարդ, յերիկամունք, մաշկի քրտինքի և ճարպային գեղձեր) անանցք կամ ցնեքի սեկրեցիայի գեղձեր, փորոնք թորման, արտադատման համար հատուկ արտաքին անցքեր չունեն:

Ներքին սեկրեցիայի գեղձեր արտադրում են մի փոքր տեսակի քիմիական նյութեր, փորոնք կոչվում են սեկրետներ կամ հորմոններ, որոնք ծծվում են գեղձի մեջ յեղող արյան մեջ և այդ կերպ տարածվում ամբողջ մարմնում:

Հորմոնները գրգռում, բարձրացնում են մարմնի զանազան որդանների ֆունկցիան և կամ արգելափակում են: Հորմոնը միացնում, ղեկավարում, կոնտրոլի յե յենթարկում որդանիդմի զանազան ֆունկցիաները:

Հորմոնների մեծ մասի քիմիական բնույթը դեռ հայտնի չե, մենք միայն գիտենք նրանց առաջացման, նրանց ազդեցություն ճանապարհները և ազդեցության արդյունքները, բայց լրիվ, վերջնական պատկերացում նրանց ֆունկցիաների մասին դեռ չունենք:

Վորքան ել ուսումնասիրությունն այս ուղղությամբ դեռ լրիվ չե, մասամբ հակասական, բայց մի բան անկասկած կերպով պարզված ե, փոր որդանիդմի զարգացման գործում հորմոնները հսկայական դեր ունեն: Հորմոններն ազդում են որդանների թե մորֆոլոգիայի և թե ֆունկցիաների վրա միաժամանակ:

Այժմ պարզված ե հետեվյալը.

ա) նյարդային սխտեմի և հորմոնների գործունեության մեջ այն ընդհանուր նմանությունը կա, փոր նրանք ազդում են գրգռման և արգելափակման (տորմոգ) ձեով: Հորմոններն այս կամ այն որդանի կամ հյուսվածքի գործունեությունը և աճումն ուժեղացնում են և կամ թուլացնում:

Ինչպես նյարդային սխտեմի մեջ կան իրար նպաստող և իրար հակադիր ազդող մասեր, այնպես և ներքին սեկրեցիայի գեղձերի սխտեմի մեջ կան գեղձեր, փորոնք իրար վերաբերմամբ ներդաշնակ են աշխատում, իրար ուժեղացնում են՝ սիներգիստ գեղձեր (որ.՝ վահանաձեղ և հիպոթիզ գեղձերը), իսկ կան գեղձեր ել, փորոնք իրար հակազդում են, իրար արդելում-տորմուզում են, գրանք կոչվում են անտագոնիստ գեղձեր (որ.՝ վահանաձեղ և մասն կամ յենթաստամոքսային գեղձերը):

բ) ինչպես նյարդային սխտեմի զանազան կենտրոնները միասին գործունեություն մի սխտեմ են տալիս, նույնպես և ներքին սեկրեցիայի գեղձերի գործունեությունն իրար հետ կապված մի սխտեմ և կազմում:

Ենդոկրին (ներքին սեկրեցիայի) գեղձերի նորմալ գործունեությունը հիմնվում ե գրգռման և արգելափակման մի փոքր հավասարակշռության վրա-սիներգիստ և անտագոնիստ գեղձերն իրար հավասարակշռում են իրենց գործունեության ժամանակ, յերբ մի գեղձ ուժեղ ե գործում, ուժեղացնում կամ թուլացնում ե մյուսին, իսկ մեկի հիվանդալին վիճակը մյուսին ել և նույն վիճակի մեջ դցում:

Կամ թե չե, մեկի (գեղձի) թուլացումն ուժեղացնում ե մյուսի գործունեությունն այն դեպքում, յերբ առաջինը վերջինի համար տորմոգի դեր ունի:

Այժմ կտանք այն մի քանի գեղձերի գործունեության նկարագիլը, փորոնք վարմունքի համար հատուկ նշանակություն ունեն:

1. ՎԱՀԱՆԱՁԵՎ ԳԵՂՁ.

Մի խումբ գեղձեր են կոկորդի և տրախեայի յերկու կողմերում: Այս գեղձերը կազմված են փոքրիկ փամփռիկներեց, փամփռիկը կազմված ե բջիջներից և լիքն ե կոլլոյիդ հեղուկով. այս գեղձերը շատ հարուստ են արնատար անոթներով, նրա մեջ են ճյուղավորված սիմպատիկ նյութերը, նաև նյարդային սխտեմի թափառող նյարդը:

Կոլլոյիդ հեղուկն իր մեջ պարունակում ե 60 տոկոս յուղ:

Այս կոլլոյիդ հորմոնն ազդում ե որդանիդմի աճման և զարգացման վրա: Ազդեցության բնույթը փոխվում ե, նայած թե գեղձի գործունեությունն ուժեղանում ե, թե թուլանում:

Այն յերեխան, վորի վահանածն գեղձը թույլ, անբավարար է գործում, նկատելի կերպով հետ է մնում նրա աճումը, սննդառությունն անկանոն է լինում, թուլանում է նյարդային գործունեությունը, թառամածության նշաններ է ցույց տալիս, թույլ է հակաանդամություն արտաքին գրգռությունին, դժվար է յուրացնում լեզուն և այլ բարդ հմտությունները: Գեղձի գործունեության բուժումը ղրական հետևանքներ է տալիս:

Այդ գեղձի անբավարար աշխատանքը մեծերին մեկսիդեմա հիվանդության է հասցնում՝ ճարպակալում է հիվանդը, ուռչում, մոգերը թափվում են, ուսկիցիաները գառնում են թառամած, խոտելը գանդաղում է, անտարբեր է դառնում գեպի շրջապատը:

Հակառակ ազդեցություն է ունենում այդ գեղձի շատ ուժեղ գործունեությունը. հիվանդը ցույց է տալիս նյարդային սխտեմի բարձրը զրգովածություն, քրանում է, դողդողում, շատանում են սրտի պարկերը, չնշառությունն արագանում է. փոփոխական տրամադրություն է ցույց տալիս, աչքերը չոփած են—այս բոլորը բազեդովյան հիվանդության նշաններ են:

2. ՀԻՊՈՖԻԶ.

Ունի կես գրամ քաշ, գտնվում է ուղեղի հիմքում, աստղական նյարդերի խաչաձևման վրա:

Հիպոֆիզը, ավելի ճիշտ նրա առաջին մասը, վահանածն սիներգիստն է, սա և վահանածն ուժեղ կերպով ազդում են կմախքի աճման վրա: Հիպոֆիզի բնական—նորմալ գործունեության ժամանակ մարմինն աճում է համաչափ, կմախքը զարգանում է բնական չափերով, բնական է զարգանում նաև նյարդային սխտեմը: Սա կապ ունի նաև սեռական գեղձերի հետ. ներքինացումից (կաստրացիա) հետո հիպոֆիզը զարգանում է, վորի հետևանքով աճում է ներքինու հասակը (բարձր), նշանակում է սեռական գեղձերը սրա վրա տորմոզող են ազդում:

Հսկա կամ թզուկ հասակը կապ ունի հիպոֆիզի ուժեղ կամ թույլ գործունեության հետ:

3. ԵՊԻՖԻԶ.

Եպիֆիզ (կոնածն—ПИШКОВИДНАЯ) գտնվում է ուղեղի հիմքում, քառաբլուրների առաջին յերկու գույքի վրա: Ֆերբեմն մանկան մոտ այս գեղձի գործունեությունը թուլանում կամ վոչնչանում է, հետևանքը

լինում է սեռական գործարանների արագ զարգացումը, կմախքը ուժեղ աճում է, մանուկն սոհասարակ արագ հասունանում է սեռապես և մտավորապես, մանուկն այս տեսակետից նման է 17 տարեկան պատանու:

Եպիֆիզը տորմոզող է ազդում սեռական գեղձերի վրա, նա առհասարակ տորմոզող հորմոն է արտադրում և նպաստում, վոր որդանից՝ չափավոր, նորմալ և համաչափ զարգանա ֆիզիկապես և մտավորապես:

4. ՍԱԿՅԵՐԻԿԱՄԱՅԻՆ ԳԵՂԶ (НАДПОЧЕЧНАЯ).

1855 թվին անգլիացի բժիշկ Ադիսոնը մի նոր տեսակի հիվանդություն է նկատում և նկարագրում. հիվանդի մկանային ուժը թուլացած է, նյարդային սխտեմը քայքայված, մաշկը բրնձի գույն ունի, այս հիվանդությունն այնուհետև կոչվեց բրնձի կամ Ադիսոնի հիվանդություն: Վերջերս միայն պարզվեց, վոր դա մակյերիկամային գեղձի աննորմալ գործունեության արդյունք է: Այդ գեղձի հորմոնն այժմ արհեստականորեն պատրաստում են, վորն ազդեցալիս է կոչվում:

Ազդեցալիսն ազդում է ներքին սրգանիգմի հարթ մկանների, յերակների պատերի և սրտի մկանների վրա: Սրա ազդեցությամբ արտերային պատերը կծկվում, նեղանում են և արյան ճնշումը մի վորոշ բարձրության վրա յե մնում:

Ազդեցալիսի ազդեցությամբ յերիկամունքը արյուն և մկանների համար անհրաժեշտ չաքար է պատրաստում, վորը նրանց չարժան եներդիայի հիմնական աղբյուրն է: Մկանների գործունեությունն էլ մյուս կողմից նպաստում է, վոր գեղձը հարկավոր քանակի հորմոն արտադրի:

Մակյերիկամային գեղձի նորմալ գործունեության ժամանակ անհատն ունենում է չափավոր բարձր հասակ, վորոշ չաղություն, գեմքը և մարմինը մաղոտ է լինում, զիմացկուն է ցրտին, մտավոր և ֆիզիկական զիմացկուն և համաչափ գործունեություն է ունենում:

Գեղձերի անբավարար գործունեության ժամանակ մարդ ունենում է վոչ բավարար հասակ, լինում է լղար, ունենում է քիչ մաղեր, սառը մարմին, մուգ գույնի մաշկ և մտավոր ու ֆիզիկական ցածր աշխատունակություն:

5. ՍԵՌԱԿԱՆ ԳԵՂՁԵՐ (ԱՄՈՐՁԻՔ ՅԵՎ ՁՎԱՐԱՆ) .

Այս գեղձերով են պայմանավորվում տղամարդու և կնոջ տարբերությունը :

Ներքինացումը (կաստրացիա) չի ազդում հասակի վրա, ընդհակառակն հասակը բարձրանում է, մարդը ճարպակալում է, գլխի մազերը լավ են աճում, գեմքերը և մարմինը՝ վատ, կոկորդի զարգացումը կանգ է առնում, ուստի և ձայնը մանկական ձայնի յե նմանում : աշխատունակ է և բնավորությամբ հանգիստ, մտավոր գործունեությունն առանձնապես չի փոխվում :

Կաստրացիայի հետևանքով մի սեռ ձևը և բերում մյուս սեռի յերկրորդական հատկանիշները : կանայք ձուռ են բերում տղամարդու դեմը՝ ձայնը, հասակը, մարմնի վորոչ մասերը և տալի կառույվածքը փոփոխվում են : Տղամարդը իր ձայնով և ճարպակալությամբ նմանվում է կնոջ :

Ներքինացման հետևանքով մարդկանց վարմունքի մեջ էլ են փոփոխություններ մտնում, բացի այդ, փոփոխություն է յենթարկվում նաև մյուս գեղձերի գործունեությունը :

Շտայնախի փորձերը ցույց տվին, թե սեռական հորմոնները ինչպիսի հեղափոխող ազդեցություն են թողնում մարմնի վրա (եգնարու և արունեգ դարձնելու փորձերը) : Այս հիմնական փոփոխությունների մեջ դեր չունի նյարդային սխտեմը, դրանք հետևանք են միմիայն հորմոնների գործունեության :

Սեռական հորմոններն ազդում են վոչ միայն մարմնի կոնստիտուցիայի, այլև անհատի վարմունքի վրա՝ նրան դարձնելով սեռապես անզուսպ կամ չափավոր :

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՅԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ենդոկրին սխտեմը (ներքին սեկրեցիան) ազդում է մարմնի կոնստիտուցիայի և նրա որդանների փունկցիաների վրա նորմալ կամ աննորմալ կերպով :

2. Ազդում է որգանիզմի վարմունքի—հոգեբանության վրա՝ դարձնելով անհատին չարժուն, աշխույժ, աշխատունակ, մտավորապես ընդունակ, ինքնաբավական, սեռապես գուսպ, կամ՝ նյարդային, աննորմալ չափերով չարժուն, դանդաղկոտ, թառամած, գուրկ կենսական ներգրկից, չուտ հոգնող, մտավորապես անընդունակ, սեռապես անգուսպ և այլն :

3. Ենդոկրին գեղձերը ջոկ չեն գործում, այլ ազդում են իրար վրա՝ իրար գործունեություն ուժեղացնելով կամ թուլացնելով, մեկի գործունեությունը կախված է մյուսի գործունեությունից : Նրանց գործունեությունը մի սխտեմ է կազմում, ինչպես նյարդային սխտեմի գործունեությունը : Գեղձերի գործունեությունը վրա ազդում են ներքին և արտաքին բազմազան պայմաններ, ուրեմն նա փոխազդեցության մեջ է որդանիզմի մյուս մասերի հետ :

4. Առաջին հերթին գեղձերի գործունեությունը կապված է նյարդային սխտեմի հետ, վորի վրա ու ազդում է . որ . սեռական գեղձերը, վահանաձև գեղձը, հիպոֆիզն ազդում են նյարդային սխտեմի վրա :

5. Նյարդային սխտեմի այս կամ այն մասը ազդում է գեղձերի վրա, որ . ուղեղի վերին կոկորդային նյարդը պատճառ է դառնում, վոր վահանաձև գեղձի սեկրեցիան ուժեղանա, յերկարաձիգ ուղեղն ազդում է մակյերիկամային գեղձի վրա, վորի հորմոնի արտադրությունը չառանում է :

Այս և այլ փաստեր ցույց են տալիս, վոր նյարդային սխտեմի և գեղձերի մեջ գոյություն ունի փոխազդեցություն : Հայտնի մասնագետ Ջոնգերի կարծիքով գեղձը գրգռներ և ստանում ուղեղից և ինքն էլ ազդում է նրա վրա :

6. Ենդոկրին սխտեմի (ներքին սեկրեցիայի գեղձերի) կապն ալելի սերտ է վեգետատիվ նյարդային սխտեմի հետ, չի կարելի սրանց ֆունկցիաներն առանձնացնել իրարից : Հայտնի մասնագետ կրաուզը հորմոնին անվանում է վեգետատիվ նյարդային սխտեմի «ձիթեղյույուղ» : Վեգետատիվ նյարդային սխտեմը գեկավարվում է արնատար անոթների պատերի, ստամոքսի, աղիքների, միգափամփուշտի, գավակատան, սրտի մկանների գործունեությունը, ինչպես և քրտինքի, թքի, արցունքների գեղձերի գործունեությունը և այլն :

Ներքին այս որդանների գործունեությունը կախված է վեգետատիվ նյարդային սխտեմից, իսկ սրա գործունեությունն էլ գեղձերից : Յեթե գեղձերը նորմալ չեն գործում, վեգետատիվ նյարդային սխտեմի գործունեությունն աննորմալ չափերով ուժեղ է յիւնում կամ թույլ . որ . բազեղովյան հիվանդության ժամանակ սրտի զարկերի արագացումը, քրտինքը, աչքի խնձորների չովածությունը, Ադիսոնի կամ Բրոնյա հիվանդության ժամանակ թառամածությունը, մկանային թուլությունը հետևանք են հորմոնի (մակյերիկամային) քչու-

Մեծական հորմոնը ևս ազդում է նյարդային այս սխեմայի վրա, մանավանդ կանանց մոտ. որ. հղության ժամանակ թքի թորումը, սիրտ խոռոչը, կամ մենոտրուացիայի ժամանակ արյան հոսանքի ուժեղացումը գեպի գլուխը, սրտի բարախման ուժի խանգարումն և այլն:

7. Հորմոնների (գեղձերի) վրա ազդում են նաև արտաքին գրգիռները. գեղձերը թեև ժառանգական լաբորատորիաներ են, բայց ազդվում են անհատական փորձից:

ա) Առաջին տեղն է բռնում սնունդը, փորի վիճակներից են կազմում հորմոնները:

բ) Ազդում են նաև բնակարանը, լույսը, տեմպերատուրան, խոնավությունը:

գ) Ազդում են նաև տեղը (բարձր տեղերում տարածված է վահանաձև գեղձի հիպոսթիզիաները—Ալպեր, Տիրոլ, Կովկաս, Կարպատները) հողն ու ջուրը, ջրի միջոցով ստացված վորոշ նյութեր ազդում են վորոշ գեղձերի վրա:

դ) Ազդում է նույնպես սոցիալական կյանքը. նյարդային սխեման ազդում է գեղձերի վրա, իսկ սոցիալական կյանքը մեծապես ազդում է նյարդային սխեմայի վրա:

Ճնշված և դրական ինքնազգացումը տարբեր է ազդում գեղձերի գործունեության վրա:

9. ՆՅԱՐԴԱՅԻՆ ՍԻՍՏԵՄ

1. ՆՅԱՐԴԱՅԻՆ ՍԻՍՏԵՄԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Մարդկային վարմունքի, հոգեկան ապրումների համար հատուկ նշանակություն ունի նյարդային սխեման, փորի գլխուղեղի յերկու կիսագնդերի գործունեությունը և պայմանավորված գիտակցական կյանքը:

Նյարդային սխեման կարգավորում է որդանիզմի փոխհարաբերությունը շրջապատի հետ: Որդանական մատերիան արտաքին գրգիռներից կարող է ազդվել նաև առանց նյարդային սխեմայի. այս փաստն էքսպերիմենտալ յեղանակով ապացույցեց Ժ. Լորը. նա հեռացրեց ասցիդայի մարմնից (անփողնաչար բազմաբջիջ կենդանի) նյարդային հանգույցը և այնուհետև նկատեց, փոր ոպերացիայի յենթարկված և նույն տեսակի նորմալ կենդանին տարբեր գրգռականություն ունին, վարպետի ոպերացիայի յենթարկված ասցիդայի մկանը կծկվի, պետք է

8 անգամ ավելի ուժեղ գրգիռ տրվեր, քան նորմալ ասցիդային: Նյարդային սխեման հնարավորություն է տալիս կենդանուն, փոր ավելի արագ ազդվի գրգռից, ավելի քույլ գրգռից տալավորվի և ավելի երկգրիտ և դիֆֆերենցիացիայի յենթարկված նրբին ռեակցիաներ կատարի և հարմարվի շրջապատի և իր որգանիզմից յեկող գրգիռներին: Նյարդային սխեման բարձրացնում է որդանիզմի գրգռականությունը և ռեակցիաները կատարելու ընդունակությունը: Վերջին շրջանի ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, փոր նույնիսկ միաբջիջ կենդանիների վորոշ տեսակներ նյարդամոտորական շատ պարզ կառուցվածքի կենտրոն ունին:

Չարդացման ընթացքում կենդանիների որդանների մեջ առաջանում է դիֆֆերենցիացիա, այսինքն, տարբեր Փունկցիաների համար առաջանում են սպեցիալ որդաններ, իսկ ավելի բարձր որդանիզմները (որմարդը) վոշ միայն ջոկ որդաններ ունին, այլև մի վորոշ Փունկցիայի համար ունին որդանների խմբակցություններ (իրար հետ կապված ջոկ որդաններ), որ. անդառություն, արյան շրջանառություն, շնչառություն, ենդոկրին և այլ սխեմաները: Նյարդային սխեման կապակցում, դեկավարում է այդ ջոկ փունկցիաները, այն է կարգավորում է որդանիզմի ներքին որդանների Փունկցիաների փոխհարաբերությունը, ինչպես և որդանիզմի փոխհարաբերությունը շրջապատի հետ: Այս արտաքին ու ներքին կարգավորումը նյարդային սխեման կատարում է իր տարբեր բաժինների սգնությունը, վորոնք միասին մի սխեմա են կազմում:

2. ՌԵՖԼԵԿՏՈՐ ԱՂԵՂ.

Նյարդային սխեման իր նյարդային ապարատներով (գգայարան, ռեցեպտոր) գրգիռներ է ընդունում արտաքին աշխարհից, ինչպես և անցնում է շարժողական կենտրոնին և մոտորական նյարդերի միջոցով հասնում են ուղեղային այս կամ այն կենտրոնին, փորտեղից գրգիռն անցնում է շարժողական կենտրոնին և մոտորական նյարդերի միջոցով հասնում է մկաններին և նրանց կծկման մեջ դնում (պատասխան շարժում առաջացնում): Գրգռի այս ճանապարհը ռեֆլեկտոր աղեղ է կոչվում. բարդ ռեֆլեքսների ժամանակը պրոցեսն ավելի յե բարդանում, բայց Փունկցիայի հիմնական ձևը նույնն է՝ ընդունել գրգիռ, հասցնել կենտրոնին, տալ պատասխան շարժում:

Ռեֆլեկտոր աղեղին գործունեության մեջ են դնում արտաքին և ներքին գրգիռները, փորոնք լինում են միջանկիալան և փմիալան:

Մեխանիկական գրգիռներն (չուշափումն, սղմումն, հարված, ոգի տա-
տանումն և այլն) անմիջապես, մեքենայորեն ազդում են ուեցեպտորներին
նյարդային վերջավորություններին վրա, իսկ քիմիական գրգիռները
(յեթերի տատանումն, համի և հոտի նյութեր) նախ և առաջ որգանիզմի
մեջ քիմիական փոփոխություններ են առաջացնում, փորոնք ախուհետե
անմիջապես ազդում են նյարդերի վրա:

Հաղորդող նյարդերը, յեթե փչացած չեն թուլների ազդեցության
տակ, անմիջապես հասցնում են այս գրգիռները նյարդային սիստեմին
համապատասխան կենտրոնին: Հաղորդող այս մեխանիզմի մասին գի-
տության մեջ յերկու տեսություն կա—նեյրոնային և Փերրիլյար:

Նեյրոնային տեսության համաձայն նյարդային սիստեմը կազմված
է անատոմիական և ֆունկցիոնալ տեսակետից իրարից անկախ բջիջային
միավորներից, փորոնք Նեյրոններ են կոչվում: Ամեն մի նեյրոն յեր-
կու տեսակ վերջավորություններ կամ ճյուղավորություններ ունի, մի
կողմինը յերկար և, վոր նեյրիտ է կոչվում, մյուս կողմինն ավելի
կարճ է և ծառի պես ճյուղավորված, վորը կոչվում է պրոտոպլազմա-
յին հավելումներ կամ դենդրիտ: Հաղորդող մեխանիզմը կամ ճանա-
պարհը կազմված է որգանապես իրար հետ չմիաձուլված նեյրոնների
ողակներից, փորոնք իրար հետ մեքենայական կոնտակտի մեջ են: Նեյ-
րոնները մի ուղղությամբ են միայն գրգիռ տալիս, գրգիռը սկսվում է
դենդրիտներից, անցնում բջիջին և նրանից էլ նեյրիտին: Գրգիռը մի
նեյրոնից անցնում է հաջորդ նեյրոնին, յերբ նեյրոնների ծայրերն իրար
են չփվում գրգռի ազդեցության շնորհիվ:

Ֆիբրիլյար տեսության համաձայն հաղորդող ճանապարհը նյար-
դային ջուկ էլեմենտներից չի կազմված, այլ անընդհատ նրբագույն
նյարդային թելերից, փորոնք անցնում են նյարդային բջիջներին ու նը-
րանց վերջավորությունների միջով և կոչվում են նեյրոֆիբրիլներ:
Նյարդային բջիջները եյական դեր չեն կատարում, այլ միայն պունկտեր
են, փորոնք միջով անցնում են Փերրիլները, փորոնք կարող են գործել
նաև առանց բջիջների: Ֆիբրիլները ճյուղավորվելով՝ կազմում են
արտաբջիջային ցանց, փորոնք հաճախ տարածված են լինում մկաննե-
րի մեջ, փորոնք Փերրիլները նյարդային իմպուլս են տալիս: Ներկա-
յում կան այս յերկու տեսության կողմնակիցներ, բայց վերջին տեսու-
թյան կողմնակիցներն ավելի չափ են:

Նյարդը դրսից չբնապատված է յերեք տեսակ թաղանթով և կապ-
ված է միայն մի վորոշ որգանի և կենտրոնի հետ, զրա համար էլ նյար-

դի գրգիռը չի ցրվում չբնապատի մեջ, այլ արգանների չի անցնում,
այլ հասնում է միայն այն որգանին, վորի հետ կապված է:

Նյարդի մեջ արթնացող գրգիռը կարող է տատանվել յերկու ուղու-
թյամբ էլ. յերբ գրգռում ենք նյարդի միջին մասը, յերկու նյարդումն
էլ ելեկտրական յերևույթ ենք նկատում: Գրգռի յերկկողմանի տատան-
ման այս յերևույթն արժեք ունի միմիայն նյարդի համար և վոր բջիջի,
վորի մեջ գրգիռը տատանվում է մի վորոշ ուղղությամբ, այն է՝ հա-
ղորդող նյարդերից գրգիռն անցնում է չարժողական նյարդերին և վոր
ընդհակառակն: Կենդանի որգանիզմի բջիջներին միացած նյարդային
թելերը միշտ գրգիռները մի վորոշ ուղղությամբ են փոխանցում:

Գրգիռը հաղորդող նյարդի թելերի միջոցով անցնում է մի վայր-
կանում 30—33 մետր տարածություն, իսկ չարժողականների միջով՝
30 մետր, իսկ նորագույն ուսումնասիրությունների տվյալներով մի
վարկյանում 125 մետր է անցնում: Այս արագությունը վերաբերում է
նյարդային թելերին միայն, նյարդային բջիջների միջով անցնելիս
գրգռի արագությունը դանդաղում է:

Այժմս էլ վիճելի չէ նյարդային գրգռի յյուլթյան, բնույթի հարցն.
անկասկած է, վոր այդ գրգռվածությունը Փիզիկո-քիմիական բնույթի
պրոցես է, կարելի չէ յենթադրել, վոր գրգիռը բջիջի մեջ քիմիական
բնույթ ունի, վորի հետևանքով գրգռի անցումը բջիջի մեջ դանդաղում
է, իսկ այդ նույն գրգիռը Փերրիլներին մեջ Փիզիկական բնույթ ունի,
վորի պատճառով էլ գրգռի անցումն արագ է հեշտ է կատարվում, հո-
ղուտ Փիզիկական բնույթի յե խոսում նաև այն ելեկտրական յերևույ-
թը, վոր հանդես է գալիս գրգռի ժամանակ: Քիմիական պրոցեսի ժա-
մանակ տեղի յե ունենում նյուլթի քայքայումն, այսինքն տեղի յե ու-
նենում նյուլթի օկսիդացում և փոխանակություն, իսկ հանգիստ ժա-
մանակ նյարդն իր կորցրածը հետ է ստանում:

3. ՌԵՖԼԵԿՏՈՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿԶՐՈՒՆՔՆԵՐԸ.

Ռեֆլեքս պրոցեսները տեղի յեն ունենում մի քանի անատոմիապես
առանձին, բայց իրար հետ սերտ միացած, կենտրոնների աջակցու-
թյամբ. այստեղ են իրար հետ կապվում հաջորդող և չարժողական ճա-
նապարհները: Այդ կենտրոններ են՝ վորոնուղեղը, յերկարածիզ ուղեղը,
փոքր ուղեղը և վարուլյան կամուրջը, միջին և միջանկյալ ուղեղները և
մեծ ուղեղի կիսագնդերը: Սրանցից ամեն մեկն յուրատեսակ ֆունկցիա
ունի:

Վոդնուգեղի հետ ևն կապված ժառանգական, անսպաժման ունեցողները, փոփոխող որդանիցմը պատասխանում է արտաքին գրգիռներին, վորոնք որդանիցմի համար սպառնալի են, վորովհետև պաշտպանում են արտաքին աննպաստ ազդեցություններին: Վոդնուգեղի աջակցությամբ տեղի յնն ունենում այն ունեցողները, վորոնք պատճառ են դառնում թիափի, բազուկի, նախաբազուկի (կանգունի), ձեռքի թաթի, վորտքի աքիլյան ջլերի, գարշապարի, փորի, հետույքի և այլ շարժումների:

Յերկարածից ուղեղի և վարդյան կամուրջի հետ եմ կապված շնչառությամբ, արյան շրջանառությամբ, թքի թորման, ծծելու, ծամելու, կուլ տալու, փոշտալու, աչքը թարթելու և այլ ունեցող շարժումները:

Փոքր ուղեղը ղեկավարում է մկանային կծկումները, վորով մարմինը հավասարակշռություն մեջ է պահվում:

Որդանիցմի վրա նույն ժամանակ շատ գրգիռներ են ազդում և միևնույն ժամանակ մի քանի հաղորդող ճանապարհներ են գործում, բայց գրանք բոլորն էլ մկանային շարժում չեն առաջացնում, նախքան մկանային շարժում առաջացնելը, այդ գրգիռներն իրար հետ փոխազդեցությամբ մեջ են մտնում հետևյալ որոշումների համաձայն:

ա) Նույն տեսակ ունեցողներ արթնացնող միևնույն ժամանակում կամ իրար արագ անմիջապես հաջորդող գրգիռները փոխադարձ ուժեղացնում են իրար. որ. վոդնուգեղը կտրած շան փորի վորեւ տեղը շնչափնիս, հեշտություն արթնանում է քորելու ունեցող, յեթե նույն ժամանակ յերկու տարբեր տեղերի նույն գրգիռն ենք տալիս, ունեցողն ուժեղանում է:

բ) Նույն ժամանակում տեղի ունեցող գրգիռները, յեթե արթնացնում են անապոնիստ, տարբեր տեսակի ունեցողներ, իրար այնպես են տարմոգում, վոր նրանցից և վոչ մեկը և վոչ էլ նրանց կոմբինացիան ունեցող չի տալիս: Յեթե ղլխուգեղը հեռացված գորտի մեջքի կաշին գրգռենք, սկսում է կոկոսը, այդ կոկոսը դադարում է, յերբ միևնույն ժամանակ բավական ուժեղ գրգռում ենք նրա վորեւ հաղորդող նյարդը:

Ունեցողների այս փոխադարձ պայքարի և աշխատակցության խնդրում գեր են խաղում հետևյալ հանգամանքները՝ ա) գլխի ինտեքստիվությունը պայմանավորում է այս կամ այն ունեցողի հաղթանակը. բ) հոգնածությունը պատճառով գործող ունեցողը կորցնում է իր ղեկավար դերը, վորը գիշում է նոր արթնացող ունեցողին. գ) գերիշխող ունեցողը հարթում է իրեն անապոնիստ ունեցողի ֆանապարիք. վորը հետո ղեկավար գեր է ստանում. դ) եմոցիոնալ յերանգ ունեցող ունեցողն ազելի հեշտությամբ է գերիշխանություն ձեռք բերում:

4. ՎԵԳԵՏԱՏԻՎ ՆՅԱՐԴԱՅԻՆ ՍԻՍՏԵՄ.

Այս սիստեմը կազմված է գանգլիոզ բջիջներից և նյարդային թելիքի համախմբումից: Նյարդային այս սիստեմը ղեկավարում է արնատար անոթների պատերի, ստամոքսի, աղիքների, միզարանի, սրտի մկանների, զավակատան, քրտինքի և արցունքի գեղձերի, ինչպես և ներքին սեկրեցիայի գեղձերի գործունեությունը և այլն: Կենսական ֆունկցիաների, եմոցիաների, կենսազգացման և որդանիկ զգացմունքների համար հսկայական է այս սիստեմի դերը:

ԳԼԽՈՒՂԵՂԻ ԿԻՍԱԳՆԴԵՐԻ ՖՈՒՆԿՑԻՆԱԼԵՐԸ

1. ԳԼԽՈՒՂԵՂԻ ԿԻՍԱԳՆԴԵՐԻ ԿԵՂԵՎԸ.

Գլխուղեղի կեղևը 1-3 միլիմետր հաստությամբ ունեցող մի շերտ է, վորի մակերեսը մոտ 2000 քառակուսի սանտիմետր է՝ ուղեղի ծալքերի ու ափսոսների պատճառով: Ուղեղի այդ ծալքերից ու ափսոսներից աչքի յենն ընկնում հետևյալները. կենտրոնական կամ բոլանդի ափսոս, վորն անցնում է միջին մասով, նրանից ներքև է գտնվում խորը մի ձեղք՝ ծալքերը՝ վերինը, մեջքինը և ներքինը: Քունքային մասն ունի յերեք ծալքեր՝ վերին, միջին և ներքին: Ծոծրակի մասում նույնպես կան յերեք ծալքեր՝ առաջին, յերկրորդ և յերրորդ: Կան նաև զագաթային յերկու ծալքեր՝ վերին և ներքին: Այդ ափսոսներով ուղեղը զանազան մասերի յե բաժանվում:

2. ՈՒՂԵՂԻ ԿԻՍԱԳՆԴԵՐԻ ԿԵՂԵՎԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Ուղեղի կիսագնդերի կամ նրա զանազան մասերի հեռացնելն ուղեքիայի ուղեքիայամբ պարզում է, թե այդ մասերն ինչ նշանակություն ունեն կենդանու համար: Փորձերը ցույց են տվել, վոր կենդանին վորքան բարձր կարգի յե, այնքան մեծ նշանակություն ունի նրա համար ուղեղի կիսագնդերի կեղևը: Որ. գորտի ուղեղի կեղևային մասը յերբ հեռացվում է, նա կորցնում է միայն լսողության ընդունակությունը, մյուս ֆունկցիաների խնդրում նա բավականին նորմալ է. շարժվում է, յերբ նրան գրգռում ենք, խուսափում է արգելքներից, լողում է, սնունդ է ընդունում, յերբ նրան սնունդ են տալիս, ձմեռային քուն է մտնում և հետո նորից արթնանում:

Ուղեղի կեղևից զրկված աղամիկն կանգնում է, հաճախ մի վրտի

վրա, այն տեղում, ուր նրան գնում են՝ գլուխը վեր ցցված. անգեմ անտարբեր մի արարած է նա, կենդանի է անկենդան տոարկաներն իրարից չի տարբերում. եզն անտարբեր է դեպի իր ճուտերը, արուն, վոր միշտ ձայն է հանում, կարծես սեռապես զրգոված չէ, չի մոտենում եզին:

Նույն ոպերացիային յենթարկված շունը պահպանում է իր շարժումների կանոնավորությունը, անցնում է արգելքների վրայից, ուժեղ լույսի ժամանակ փակում է աչքերը, ուժեղ ձայնից արթնանում է, ուտում է, յերբ սնունդ են տալիս, բայց նա կորցրել է չրջապատը հասկանալու, դեպի չրջապատն ունեցած զրական ու բացասական մղումներ ունենալու ընդունակությունը:

Այս փորձերը ցույց են տալիս, վոր կիսազնդերից զրկված կենդանին հակաերգործում է միմիայն իր վրա անմիջականորեն ազդող զբրգիւններին, այն ինչ նորմալ կենդանին հակաերգործում է նաե նախկին, այժմ չաղող զրգիւններին՝ կուտակված նախկին փորձի ոգնությամբ:

Ուրեմն, կիսազնդերի կեղևը նախկին փորձի, հմտությունների, կամ ինչպես պրոֆ. Պավլովն է ասում, պայմանական ոեֆլեքսների առաջացման կենտրոնն է:

3. ԼՈՎԱԼԻԶԱՑԻԱՅԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ.

Ուղեղի կիսազնդերի մասերը միատեսակ ֆունկցիաներ չեն կատարում, այլ այդ մասերի մեջ լոկալիզացիայի յե յենթարկված այս կամ այն տեսակի ֆունկցիան: Այս յերեույթը ապացուցված է կենդանիների վրա կատարած ոպերացիաներով և մահվանից հետո այն մարդկանց ուղեղն ուսումնասիրելով, վորոնք հոգեկան այս կամ այն թերությունն են ունեցել:

Ներկայում հաստատապես վորոշված են հետևյալ ակտերի լոկալիզացիան:

Մարմնի զանազան սրգանների շարժումների վայրն է բոլանդի ակտի յերկու կողմի տարածությունը. կենդանին վորքան դարգացած է, այնքան ավելի նրբին է լինում յոկալիզացիան: Այս մասին շատ սերտ միացած է շնչափնի կենտրոնը: Քունքի մասումն է տեսողականը: Հոտառելիքի և ճաշակելիքի կենտրոնների տեղը դեռ վերջնականորեն պարզված չէ, բայց հիմք կա յենթադրելու, վոր հոտառելիքի կենտրոնը գտնվում է յտղական կենտրոնի առջևում, իսկ ճաշակելիքին՝ կապված է ճակատի միջին ծալքի հետ:

Փանված են նաե լեզվական կենտրոնները, վորոնց հիմնադաշին

վիճակը լեզվական անկանոնությունների (աֆագիա) պատճառ են դառնում:

Լեզվի շարժողական կենտրոնը գտնվում է լեզվի, չրթունքների և կողորդի շարժումների կենտրոնի առաջին մասում. այս կենտրոնի վնասվելն առաջացնում է խոսելու կարողության կորուստ, վորովհետև լեզվի, չրթունքների և կողորդի շարժումների կողողնացիա չի տեսղվում:

Լեզվի լսողական կենտրոնը միացած է լսողական կենտրոնին, վորի վնասվելն առաջ է բերում լսողական աֆագիա, յերբ հիվանդը լսում բառերը, բայց չի հասկանում բառերի իմաստները:

Լեզվի տեսողական կենտրոնը միացած է տեսողական կենտրոնին, վորի հիվանդանայն առաջացնում է տեսողական աֆագիա, յերբ հիվանդը տեսնում է գրված կամ տպված բառերը, բայց չի կարողանում կարդալ:

Տվյալներ կան յենթադրելու, վոր գոյություն ունի նաե գրելու կենտրոն, վորը միացած է ձեռքի շարժումների կենտրոնին, այս մասի հիվանդություն հետևանքով, մարդ չի կարողնում գրել (ագրաֆիա):

Ֆոկտի, Բրոդմանի և ուրիշների կարծիքով, գոյություն ունին մոտ 200 ջոկ կենտրոններ, որ սրանց կարծիքով տեսողական կենտրոնը զանազան բաժիններ ունի՝ նոր տպավորություններ բմրոնելու և հին տպավորությունները վերարտադրելու կենտրոններ: Լսողական կենտրոնն ունի բառերի իմաստներն բմրոնելու, մեկողիան և աղմուկները ջոկելու յենթակենտրոններ: Սրանց կարծիքով կան նաե հիշողության, աստղիացիայի, դատողության, յեղրակացության և այլ հոգեկան ֆունկցիաների կենտրոններ: Ուրիշների կարծիքով հիմք չկա ընդունելու այսպիսի կենտրոններ, վորովհետև հոգեկան բարձր ֆունկցիաները կապված են ուղեղի ամբողջ գործունեյության և վոչ նրա այս կամ այն մասի հետ:

4. ՈՒՂԵՂԱՅԻՆ ԿԻՍԱԳՆԴԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ.

ա) Աստղիացիայի կամ պայմանական ոեֆլեքսների առաջացման ոկզբում, վորի եյությունը ձևակերպվում է հետևյալ կերպ. յերբ նույն ժամանակ կամ վոչ մեծ ընդմիջումով տարբեր զրգիւններ են հագրգվում մեծ ուղեղի կեղևի տարբեր տեղերին, տպագայում մեկ զրգուի ներկայությունը բավական է, վոր արթնանան նախկին կարգով նաե մյուսները, վորոնց համապատասխան արտաքին զրգիւններն այժմ չկան:

բ) Գրգռի իրրադիացիայի և կոնցենտրացիայի սկզբունք. ա) իրրադիացիայի սկզբունքի համաձայն, յերբ գրգռութիւնը հասնում է ուղեղային կիսագնդերին, իսկույն լուսալիզացիայի չի յենթարկւում ուղեղի մի փոքրէ կենտրոնում, այլ տարածւում է, փոփում է կիսագնդերի մոլոր մակերևութի վրա:

բ) Սրա հակադրութիւնն է կազմում գրգռի կոնցենտրացիայի սկզբունքը, ըստ վորի կիսագնդերի վրա տարածւած, իրրադիացիայի յենթարկւած գրգռն սկսում է կենտրոնանալ (կոնցենտրացիա) ուղեղի մի փոքր մասում:

գ) Գերիշխող գրգռի կամ դոմինանտի սկզբունք, ըստ վորի ուղեղի կիսագնդերի նույն ժամանակում գրգռւած կենտրոններից սովորաբար մեկն է ունենում ամենամեծ գրգռւածութիւնը և դերիշխանութիւնն ստանալով՝ վորոշում է մյուս, կողմնակի կենտրոնների աշխատանքը, վորոնք միայն ոգնական նշանակութիւն ունին: Այս դեպքում մյուս կենտրոնների գործունեութիւնը կամ իջած է լինում, կամ դադարած, դոմինանտի ժամանակ հեշտութեամբ կազմւում են նորանոր պայմանական ռեֆլեքսներ և տեղի յեն ունենում գրգռների նուրբ տարբերումն — դիֆֆերենցիացիա:

դ) Նյարդային ֆանապարհների հարբման սկզբունք. յեթե ուղեղային կիսագնդերի մի ընդհանուր չըջանի (область) մեջ իրար յետևից առաջանում են յերկու գրգռ, ապա նրանցից մեկը հարթում է մյուսի ճանապարհը, վորով յերկրորդը հասնում է ավելի մեծ ուժի քան նա կունենար առանց նախորդ գրգռի: Սա նյարդային ճանապարհի պրոգրեսիվ հարբումն է, գոյութիւն ունի նաև ռեգրեսիվ հարբումն, յերբ յերկրորդ գրգռն ոգնում է առաջինին, ուժեղացնելով նրան:

ե) Տրմոգի կամ արգելախման սկզբունք. սա մի վորոշ չափով հակադիր է հարթման սկզբունքին: Ըստ տրմոգի սկզբունքի ուղեղային կիսագնդերի վորոշ չըջանում առաջացած աշխատանքային յերկու կենտրոնը փոխադարձ տրմոգում (արգելակում) են իրար: Սա արտաքին արգելակումն է: Ըստ ներքին տրմոգում, յերբ մշակւած պայմանական ռեֆլեքսը փարթեցման չի յենթարկւում, աստիճանաբար նահանջում է:

5. Նեֆեկտար (շարժողական) մեխանիզմ. — Սա ռեֆլեկտոր ուղեղի վերջին էտապն է կազմում. կենտրոնից գնացող այն նյարդային ճանապարհներն են, վորոնցով գրգռն անցնում է շարժման մեջ և գնում մյուսները. սա որդանիզմի պատասխանն է արտաքին գրգռներին:

Մարդու մարմինը նույն ժամանակ յենթարկւում է արտաքին բազմա-

մագան գրգռների ներգործութեան, յեթե մեր մարմինն ամեն մի գրգռի պատասխան շարժում տար, այն դեպքում մարդու որդանիզմից ավելի անհանգիստ մեխանիզմ չեր լինիլ: Բայց իրապես այդպես չէ, վորովհետև մեր որդանիզմն ունի շարժումները սահմանափակող և արդելակող մեխանիզմներ:

ա) Նախ ամեն գրգռն չի հասնում ուղեղային բարձր կենտրոններին, այլ շատերը մնում են վորոշուղեղի, փոքր և մյուս ստորադաս ուղեղների սահմաններում և առաջացնում այլ բնութի շարժումներ (անդիտակից և անդիտելի):

բ) Եյական նշանակութիւն ունի նաև այն հանգամանքը, վոր հաղորդող և շարժող նյարդներն իրար հետ հապակցող կենտրոնն իր բնութիւնով զգալի կերպով տարբերւում է հաղորդող ճանապարհներից նրանով, վոր ռեֆլեկտոր ուղեղի այդ կենտրոնը նյարդային գրգռն անց է կացնում քսան անգամ ավելի դանդաղ, քան նյարդային թելերը և ավելի շուտ է հոգնում, վորով և նյարդային գրգռների փոխանցումը վորոշ չափով սահմանափակման է յենթարկւում:

գ) Բացի այդ, շարժողական նյարդային սխտեմը հինգ անգամ ավելի փոքր է (քիչ նյարդեր ունի), քան հաղորդող սխտեմը: Այս հանգամանքն էլ է սահմանափակում շարժումների քանակը:

դ) Վերջապես, յեթե հաշիւ առնենք նաև գրգռների իրար տրմոգելու հանգամանքը վերոհիշյալ պատճառների հետ միասին, հասկանալի կդառնա, թե ինչու ամեն մի արտաքին գրգռի չի հետեւում համապատասխան միանային շարժում:

6. Ժառանգական և ձեռք բերովի վարմունքները. — Ժառանգական պարզ ռեֆլեքսային և բնադրական պրոցեսները հետեւմանք են և արդյունք տեսակի (ցեղի) հազարամյակների ընթացքում տեղի ունեցող դարգացման: Նոր սերունդն առանց անձնական փորձի և օնքերի, ժառանգաբար վորոշ ոգտակար ֆունկցիաներ կատարելու ընդունակութիւն ունի: Իսկ ձեռք բերովի գործողութիւնները (պայմանական ռեֆլեքսները) անհատը ձեռք է բերում իր անհատական կյանքի ընթացքում՝ իր և չըջապատի սոցիալական միավորների օնքերի շնորհիվ:

Յեթե իրար հետ համեմատելու լինենք այս յերկու տեսակի գործողութիւնները, հետեւյալ բնորոշ կողմերը կնկատենք.

1. Բնածին գործողութիւնները ժառանգական են, իսկ ձեռք բերովիները՝ վոր, գոն հարցին այդպես է մոտենում գիտնականների մեծամասնութիւնը: Ըստ պրոֆ. Պավլովի ձեռք բերովիները ևս կարող են ժառանգական լինել:

2. Ժառանգականները յենթադիտակից են, կապւած չեն նպատակի

մտապատկերի հետ. ձեռք բերովիները՝ կապված են նպատակի մտապատկերի հետ, գիտակից պրոցեսներին:

3. Ժառանգական գործողությունները սերնդե սերունդ միորինակ, միատեսակ կրկնվում են, այնինչ ձեռք բերովի գործողությունները պրոգրեսիվ փոփոխություն են յենթարկվում. նույն աշխատանքի ձեռքերը տարեց-տարի փոխվում են:

4. Ժառանգականներն անսխալ և շարունակ ձևով են կատարվում, ստեղծված նոր պայմաններին չեն հարմարվում, ձեռք բերովի գործողություններին մարդ հասնում է փորձերի, սխալների ու ստեղծագործության ոգնությունով, սրանք հեշտություններ հարմարվում են ստեղծված նոր պայմաններին:

5. Ձեռք բերովի գործողությունները հետ են պահում, տորմոզում են և կոնտրոլի յեն յենթարկվում ժառանգականներին: Ժառանգական ունեֆլեքաները և բնազդները դեկավարվում են մտածական-գիտակցական բարձր պրոցեսների կողմից, ժառանգականներն էլ իրենց հերթին են ազդում ձեռք բերովիների վրա:

6. Ձեռք բերովի հմտությունները հազեցված են այն սոցիալական միջավայրի բովանդակությամբ, վորի մեջ ապրում է անհատը, այնինչ ժառանգականները պատմական փորձի արդյունք են:

Ժառանգական և ձեռք բերովի ունակցիաներն այնպես իրարից բաժան չեն, ինչպես այժմ նկարագրեցինք, այլ նրանք իրականի մեջ միացած են մի որդանական ամբողջության մեջ, և որդանական արարածը, վորքան բարձր է եվոլյուցիայի սանդուխքի վրա, այնքան առաջնակարգ, գերել-խոզ նշանակություն են ստանում ձեռք բերովիները և այնքան ավելի թույլ են արտահայտվում ժառանգականները, վորոնք ճնշված են ձեռք բերովիների կողմից: Նշանակում է, ուղեղի կիսագնդերի կեղեվի դերն մարդու մոտ շատ ավելի յե չեչտված, քան մյուս կենտրոնների:

Ձեռք բերովի հոգեկան պրեցեսներն արթնանում են ունեֆլեկտիվ և բնազդական-եմոցիոնալ պրոցեսներից, հիմնվում են նրանց վրա, բարդանում են և որդանապես միանում նրանց հետ, տալիս են վորակական նոր յերեվույթ-գիտակցական բարդ կյանք, վորի ուղեղային կենտրոնը դառնում է գլխուղեղի յերկու կիսագնդերի կեղեվը:

7. Ենդոկրին և ևյարդային սիստեմների համեմատական գնահատականը:

1. Ենդոկրին սիստեմն ավելի էիմ է, քան նյարդային սիստեմը: Հորմոնների դերն որդանիզմի համար շատ է մեծ, բայց գեղձերը չունեն այնպիսի ևկում և բազմազան կապեր հաստատելու և մարմինն աբազություն ստեղծված պայմաններին հարմարեցնելու ընդունակություն, ինչպիսին ունի նյարդային սիստեմը:

2. Հորմոնների դերը, նրանց ազդեցությունն ու նշանակությունը և ազդման ձեղերը հազիվ յե այժմ փոխված լինեն հնագույն ժամանակների համեմատությամբ:

Նույնը չենք կարող ասել ուղեղի մասին. յեթե ուղեղը հազարամյակներ առաջ էլ գործել է նույն որենքների համաձայն, բայց այժմ նրա աշխատանքի հետեվանքները տարբեր են: Մինչդեռ ստորին կենդանիները գոյության կովի համար ունեն դանդաղաչարժ, կայուն բնազդական մեխանիզմներ և դրա համար էլ կարող են կյանքի պայմաններին հարմարվել միմիայն յերենց որդանների և նրանց ֆունկցիաների մեջ տեղի ունեցող յերկար ու դանդաղ փոփոխություններով, մարդն յեր վարմունքները փոփոխելով՝ հաղթահարում է այդ դժվարությունները, այսինքն՝ նա չի փոխում յեր որդանիզացիան, այլ նյարդային այս ճկուն սիստեմի ոգնություն հարմարվում է չրջապատի արագ փոփոխող պայմաններին:

3. Հենց սկզբից մարդը վոչ միայն յեր վարմունքները հարմարեցրեց և փոփոխեց, այլև սկսեց փոխել բնության պատկերը՝ հարմարեցնելով բնություն յերեն: Գործիքները փոխարինեցին նրա որդաններին. մեռած անկենդան չարժիչները բոնեցին կենդանի չարժիչների տեղը (մկաններ), ավտոմատ գործող պարադաները բոնում են ուղեղի վոչ շատ բարդ աշխատանքների տեղը: Քանի դնում, որդանների դերը թուլանում է, յսկ ուղեղի ստեղծագործական-ևնարագիտական աշխատանքի պահանջը մեծանում:

Անհատի ստրուկտուրայի և դենամիկայի մեջ յերկու սկզբունք է նկատվում՝ կառուցվածքի (կոնստիտուցիայի) ֆորմերի և կենսական անհրաժեշտ ֆունկցիաների համեմատական սնոփոփոխություն և վարմունքի-հոգեբանություն ծայրահեղ ճկունություն, չարժունություն և փոխականություն:

Այս, ըստ յերեույթին, հակասության բացատրությունը պետք է վորոնել ուղեղի զարմանալի տպավորվողության (воспримчивость) և պլաստիկությանով, յայն մեջ, վորը հնարավորություն է տալիս մշտապես կազմելու նոր, ժամանակավոր վարմունքի ձեեր և արթնացնելու հները հարկադար օմանակի:

Յեզրակացություն.՝ Որդանիզմի մեջ գործող բոլոր քիմիական և նյարդային մեխանիզմների կապակցվածությունը, փոխադարձ պայմանավորվածությունը տալիս է որդանիզմի հարմարացումների (приспособление) մի բարդ սիստեմ: Հին, նախնական պարզ մեխանիզմները (որ. գեղձերը) համեմատաբար կայուն քիչ փոփոխվող են, յսկ արտաբարդ պլաստիկ է ավելի ուշ առաջացած մեծ ուղեղը, վորի պլաստիկա-

կանութիւնը հնարավորութիւնն է տալիս, թողնելով անփոփոխ սրբաճի-
ղացիան, հարմարվել ուժեղ և անսպասելի փոփոխութիւններին:

III. ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՏՈՐ

Մարդու հոգեբանութեան վրա ազդում է նաև շրջապատի բնու-
թյունը. աշխարհագրական դոտին (հյուսիսային, բարեխառն, տաք)
դժբա հետ կապված կլիմայական պայմանները, վայրի դաշտավայր կամ
լեռնային լինելը, ծովից մոտ կամ հեռու լինելը, հաղորդակցութեան
դժուրութիւնները ունենալը կամ չունենալը, առհասարակ աշխարհա-
գրական այս կամ ուելեֆը ազդում են վորոշ չափով մարդու բիոլոգիա-
կան կառուցվածքի և նրա վարմունքի կամ հոգեբանութեան վրա:

Բնութիւնը նախ և առաջ ազդում է այդ բնութեան մեջ ապրող
մարդու ըմբռնումների վրա, վորովհետև մարդու ըմբռնումների մեծա-
ւոյն մասը կառուցվում է շրջապատի բնութիւնից ստացած զրգիւ-
ններից:

Յեթե այս տեսակետից համեմատելու լինենք դժուր և քաղաքի յե-
րեխայի ըմբռնումները, կենսատենք, վոր դրանց մեջ յեղած այդ տե-
սակետից դժուրութիւն ունեցող տարրերութիւնների պատճառը վոչ մի-
այն նրանց ուրույն սոցիալական կյանքն է, այլ և այն բնութիւնը, վո-
րի մեջ նրանք ապրում են:

Ըմբռնումներից կառուցվող մտապատկերները, յերեւակայութեան
մտապատկերները նույնպես իրենց նյութի մի դեպի մասը վերցնում են
շրջապատի բնութիւնից: Մտածողութիւնը ևս իր նյութի մի մասը բնու-
թիւնից է վերցնում:

Բնութիւնը վոչ թե վարմունքի-հոգեբանութեան ֆունկցիաների
դժուրութիւն ունեցող ձևերը-ֆորմերն է կառուցում, այլ նյութ է տալիս
այդ ֆունկցիաների (ըմբռնողութեան, մտածողութեան, յերեւակայու-
թեան և այլն) գործունէութեանը:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

Սոցիալական գործոն

1. Ի՞նչ ֆակտորներ (գործոններ) են ազդում մարդու վարմունքի վրա:
2. Ֆակտորներից վո՞րը գերակշիռ դեր ունի:
3. Կապկանման մարդն ի՞նչպէս իսկական մարդ դարձավ:
4. Գլխավորապէս ի՞նչ բանի արդյունք են՝ լեզուն, մտածողու-
թիւնը, բիոլոգիական առանձնահատկութիւնները:

5. Ի՞նչ բան է դասակարգային և պրոֆեսիոնալ հոգեբանութիւնը:
6. Ի՞նչպէս բացատրել մարդկանց անհատական տարրերութիւն-
ները:

Բիոլոգիական գործոն.

1. Ի՞նչ հասկանալ մարմնի կոնստիտուցիա դադարի տակ:
2. Կոնստիտուցիան բացատրելու ի՞նչ տեսակետներ կան և վո՞րն է
ճիշտը:
3. Ազդո՞ւմ է կոնստիտուցիան հոգեբանութեան վրա:
4. Համեմատել իրար հետ Ձիգոյի և Կրիչմերի կոնստիտուցիոնալ
տիպերը:
5. Ի՞նչ բան է ներքին սեկրեցիան:
6. Վերհիշել ամեն մի դեղձի մասին ասածները:
7. Ազդում է ներքին սեկրեցիան մարմնի կոնստիտուցիայի, ֆունկ-
ցիայի և հոգեբանութեան վրա:
8. Կազմո՞ւմ են դեղձերը մի սխտամ:
9. Ի՞նչպիսի փոխհարաբերութիւն դժուրութիւն ունի ենդոկրին և
նյարդային սխտամների մեջ:
10. Ի՞նչ փաստեր կան, վոր հաստատում են վեգետատիվ նյարդա-
յին սխտամի և ներքին սեկրեցիայի սերտ կապը:
11. Ի՞նչ արտաքին գրգռումներ են ազդում ներքին սեկրեցիայի վրա:
12. Ի՞նչ նշանակութիւն ունի նյարդային սխտամը:
13. Ինչպիսի՞ կառուցվածք ունի ուեֆլեկտոր աղեղը:
14. Վորո՞նք են ուեֆլեկտոր գործունէութեան հիմնական սկզբունք-
ները:
15. Ինչպիսի՞ տեսք ունի գլխուղեղի մեծ կիսագնդերի արտաքինը
և ի՞նչ նշանակութիւն ունեն այս կիսագնդերը:
16. Ի՞նչ կենտրոններ դժուրութիւն ունեն կիսագնդերի մեջ:
17. Վորո՞նք են կիսագնդերի գործունէութեան հիմնական ֆունկ-
ցիաները:
18. Ի՞նչ առանձնահատկութիւն ունի Էֆֆեկտոր մեխանիզմը:
19. Ի՞նչ տարրերութիւններ ունեն ժառանգական և ձեռք բերովի
վարմունքները:
20. Տալ ենդոկրին և նյարդային սխտամների համեմատական դնա-
հատականը:
21. Հոգեբանութեան համար ի՞նչ դեր ունի բնութեան ֆակտորը:

Դրավոր պատասխանել հետևյալ հարցերին

1. Նկարագրեցե՞ք ձեզ ծանոթ մի բուրժուալի կամ կուլակի և մի
չքավոր գյուղացու կամ բանվորի՝ բիրտգիական և դասակար-
գային տեսակետներից:
2. Ի՞նչ ֆակտորներով են պայմանավորված աղայի և աղջկա, ինչ-
պես և գյուղացի և քաղաքացի յերեխաների վարմունքները:
3. Ի՞նչպես են ազդում գեղձերը մարդու հոգեբանության վրա:

1930 / 164

454-

15
5-16